

Nikola Kosanović

Dravski prijelaz kod Osijeka u svjetlu novih podataka

— Prilog historiji Osijeka —

Gotovo svi dosadašnji historijski prikazi srednjevjekovnog Osijeka počinju s Emerikovom ispravom iz 1196. godine u kojoj se prvi puta javlja ime Osijeka (in foro Ezeek! et in omnibus portubus eorum.....):¹

Poznato je da je kralj Emerik jednom ispravom iz 1196. godine koja je sačuvana u prijepisu iz 1454. potvrdio cistercitskoj opatiji Cikador jednu raniju donaciju iz 1142. godine kojom je opatija dobila od svog osnivača Geze II pravo ubiranja pijacovine (tributum fori) i skelarine (tributum fluvii Draue), u mjestu koje Emerikova isprava označava kao Ezeek.²

O ovoj ispravi bilo je dosta riječi kod nekih ranijih autora. No, najviše se pitanjem pijacovine i skelarine, koje je ujedno i centralno pitanje u Emerikovoju ispravi, bavio dr Bösendorfer, pišući o osječkoj carini i sukobu cistercita u Osijeku s feudalnom porodicom Korod, vlasnicima Osijeka i posjeda oko njega.³

U ovom slučaju, za nas je Emerikova isprava tek toliko važna što se u njoj prvi puta spominje ovaj grad na Dravi, a to je do sada bio prvi trak svjetla u ranoj historiji grada koji je u svom prvobitnom obliku nestao u razornoj najezdi 6. stoljeća.

Od rimske Murse pa do prvih početaka novog Osijeka protekla su stoljeća o kojima ne znamo gotovo ništa.

U postupnom traganju za novim izvorima i materijalima koji bi omogućili da se, uz sve što je do sad otkriveno i napisano, što dublje razotkrije duboka sjena osječke prošlosti, — uspjelo je pronaći nešto u najnovijoj knjizi uglednog mađarskog historičara dr Györffy György-a: »AZ ÁRPÁD-KORI MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETI FÖLDRAJZA« u izdanju Mađarske akademije nauka 1963. godine.

Dr Györffy donosi neke nove elemente koji su za historiju Osijeka, a naročito za njegov najraniji srednjevjekovni period, veoma značajni i stoga će o njima, u ovom prikazu, uglavnom i biti riječi.

* * *

Kada govori o Osijeku, Györffy spominje poznatu činjenicu, da je Osijek nastao na najvažnijem dravskom prijelazu, na mjestu gdje je u

doba Stjepana I (oko 975.—1038.) »prolazio bojni put koji je povezivao utvrđenja, a ujedno služio hodočasnicima i križarima«.⁴ Nema sumnje da je riječ o starom rimskom putu, koji mađarski izvori nazivaju »hadút« (ratni put), a koji je ranije kao jedan od mnogih povezivao staru Mursu s ostalim važnim tačkama na bivšem limesu.

U vijesti koju prenosi ovaj poznati mađarski historičar iz jednog jerusalimskog itinerera iz 11. stoljeća, prvi puta se, sasvim određeno, spominje naselje na mjestu današnjeg Osijeka.⁵

Za taj itinerer, koji je bio u upotrebi još prije burnih križarskih ratova, Györffy misli da je nastao negdje između 1030. i 1043. godine i to na osnovu historijskog fakta što je tada rijeka Fisgag (Fischa), koja se u itinereru spominje, bila granica između Ugarske i Njemačkog carstva. Tu granicu postavio je Stjepan I u ratu s njemačkim carem Konradom II. To mišljenje s njim dijeli i Gomboš Albin u članku »Szent István Emlék-könyve«.⁶ U jednom podatku koji donosi i Fessler, rijeka Fischa također se spominje kao granična linija na kojoj su stajale zaraćene vojske; — »... kad je Konrad tamo izvojtio sjajne pobjede, došao je i sam 1029. ili 1030. s vojskom i prodre bez otpora sve do Fiše«⁷ — što još više potvrđuje Györffy-eva mišljenje.

Kad je već riječ o ovom itinereru, treba istaći da je to bilo ponovo doba kad Evropa i Azija nisu više dva zasebna svijeta, jer su još u vrijeme arapskih kalifa postojale dosta žive veze između zapadnih i arapskih zemalja.⁸ Tada se uglavnom trgovalo i hodočastilo. I upravo za takve prilike našlo se dosta ljudi koji su pisali posebne vodiče za putovanja u istočne zemlje. Peregrinatori, kako su nazivali ceh sastavljača ovakvih vodiča, ispočetka su navodili samo pravac puta, udaljenosti, konačišta i možda još razne takse. Ovakve kratke navode kasnije su zamijenili mnogo opširnijim opisima zemalja, ljudi, znamenitosti i geografskih osobitosti, tako da su s vremenom nastala djela slična našim današnjim vodičima.

Ovo zapravo ne bi trebalo da iznenađuje, jer u stvari ne predstavlja ništa novo. De facto ljudi su se vratili na prastari običaj, kad su i u antici, u vrijeme Strabona i Plinija pisali slično.

U takvom stilu bio je i spomenuti »jerusalimski itinerer«. Naročito interesantno je, da on spominje neka za nas važna mjesta i udaljenosti između pojedinih »civitas« izražene u danima puta. Tako iz njega saznajemo, da je od grada Heimenburcha (Hainburga) do Raua (Györa) 2 dana puta. Od Raua do Vzenburcha (Féhervara) 3 dana, odavde do Hanenburcha (Tolna) 3 dana, a odavde do Duldumasta (Branjin Vrh) 4 dana. Dalje »preko šuma i močvara te preko jedne rijeke (Drava) brodom do jednog sela gdje je obilje kruha« (»Dehinc per sylvam et per lacus nimios atque trans flumen per navigium ad v-m, ubi est habundantia panis«), koje se može poistovjetiti s Osijekom (opaska Gy. Gy.) »i nedaleko odavde do Dordomesta« (Valko) sve to za 4 dana, odavde preko suhog terena za tri dana do rijeke Suouua (Szava)«.⁹

I kod nas, dosta prije dr Györffy-a, još 1878. god. pisalo se o tom istom itinereru. Spomenuo ga je dr Matković u studiji: »Putovanja po Balkanskom poluotoku«¹⁰ kao djelo nepoznatog pisca, napisano pod naslovom: »Descriptio itineris in terram sanctam«.

Sudeći po identičnosti mnogih elemenata, a naročito po imenima i relacijama među mjestima, van svake sumnje u oba slučaja radi se o istom dokumentu. Samo za razliku od dr Györffy-a koji je mnogo precizniji, Matković ne posvećuje dovoljno pažnje ovom veoma važnom izvoru. Čak šta više, na osnovu jednog sasvim površnog suda on ga stavlja u čitavo jedno stoljeće kasnije (12. stoljeće).

»Sred vode Fiše (Fisgaga) nastaje Ugarska«, — započinje svoj opis nepoznati putopisac, kako ga citira Matković. »Od svojega mjesta do ovamo neka si svako svoj put pamti, a od Ugarske do Jerusalima neka si ovo zabilježi« — i sad dalje nabroja gradove koje kasnije spominje i Györffy: »... Od međe Ugarske preko jedne milje udaljen je Heimenburch (Heinburg), dva dana od ovud Rava (Gjur), tri dana od ovud Vzzenburch (Stuhl-Weissenburg), druga tri dana u Hanenburch (?), a za četiri dana u Duldumast (Tolna ?). Od ovud kroz šumu i velika jezera (valjda bare op. M.), pa preko rijeke (valjda Drave op. M.), koju valja prebroditi, za druga četiri dana u obilan grad Dordomest (Darda op. M.) što leži nedaleko od one rijeke. Odovud kroz pustinju, suhu i bezvodnu zemlju, za tri dana do velike rijeke, koja se zove Suouua, sic!...«¹¹

U komentaru ovog citata Matković vrlo sigurno tvrdi, pozivajući se na učenog francuskog dominikanca Jacquesa G. Eccarda (1644.—1725.) (»Corpus historicorum medii aevi«, t, II) da ovaj putopis, kako je to već rečeno, potječe iz 12. stoljeća, jer da to »sadržina potvrđuje«. ¹² Međutim upoređujući to mišljenje s onim koje je o »jerusalimskom itinereru« dao Györffy, izlazi da je ovaj jaki Matkovićev argumenat ujedno i njegova najslabija tačka, jer upravo sadržina upućuje na nešto sasvim drugo. U prvom redu u njoj se lako uočava izvjesna površnost s kojom je ovaj itinerer ranije primljen. Dok Matković zastaje pred izvjesnim nejasnoćama, Györffy koristeći vjerojatno najnovija saznanja, sasvim egzaktno utvrđuje da je Hanenburch u stvari Tolna, a Duldumast da nije Tolna već Baranyavár (današnji Branjin Vrh). Matković je zapao u jednu još težu topografsku zabunu, da ne kažemo nepoznavanje kad je dao mišljenje, da je — ».... preko rijeke koju treba prebroditi.... obilan grad D o r d o m e s t, — Darda«.

Apstrahirajući relacije, koje je naveo nepoznati autor, jer su onako mjerene danima po svim izgledima proizvoljno određene, — »obilan grad Dordomest« do kojeg se mora ploviti brodom (per navigium) — ni u kojem slučaju ne može biti Darda, kako je to mislio Matković. Čak polazeći i od činjenice, da je Drava kroz stoljeća i mijenjala svoje korito, nikad ga nije promijenila toliko da bi Darda, i u svoje najstarije vrijeme bila na suprotnoj obali ove rijeke. I ako se stari kroničar u bilo čemu zabunio, onda je to moglo biti samo u etimologiji imena Darda koje je usputno čuo kao Dordomest i zatim ga primijenio na jedno od mjesta na koja je naišao preko Drave.

Kad već ovako raščlanjujemo neke dijelove, »jerusalimskog itinerera« onda, uz ostalo, treba primijetiti, da se u izvornom dijelu njegovog teksta nigdje ne govori o »obilnom gradu« već o »selu bogatom kruhom« (vicum ubi est habundantia panis) za koje Györffy misli, da nije ništa drugo nego nukleus današnjeg Osijeka. To je u svakom slučaju veoma značajno jer označava razvojni stepen na kojem se nalazio ovaj grad na početku našeg milenija. A usputno moglo bi se još nadovezati, da ni pomenuta plo-

vidba brodom nije drugo nego sasvim skroman prijevoz skelom koja je već u to vrijeme postavljena. To je isto znatna kvalitativna razlika, ali za nju ne možemo kriviti nepoznatog srednjovjekovnog pisca pošto ju on sigurno nije ni osjećao.

To bi bili ujedno i prvi podaci o dravskom prijevozu kod Osijeka a i njegovo prvo spominjanje čak u 11. stoljeću. Današnje ime Osijeka, kao što smo vidjeli, javlja se dosta kasnije u kraljevskim ispravama. Ovim je osjetno, za više od jednog i po stoljeća unazad pomaknuta granica između poznatog i nepoznatog.

Sve to daje nam izvjesno pravo, da u to rano razdoblje smjestimo i približan datum nastajanja Osijeka, svakako najtjesnije povezanog s prijelazom na Dravi koji je u tim davnim vremenima odigrao veoma značajnu ulogu. Jedino što je ovdje teško tvrditi jeste to, da li je ovo bio sasvim novi grad ili samo nastavak stare Murse. Dosta premisa govori u prilog prvog zaključka. Upravo zbog toga što manjka razvojna karika o kojoj se ništa ne zna iza razaranja antičkog grada. Stoga smo skloniji da prihvatimo prvu pretpostavku koja ima i više pristalica, da je to ipak bilo novoniklo naselje koje se razvilo u vrijeme punog peregrinskog zanosa, kad se pol svjetskih političkih zbivanja koncentrirao u zemljama Bliskog Istoka.

Tada se u razdoblju od čitava dva stoljeća, preko ovih predjela pružio živi most hodočasnika, trgovaca, pustolova i križara koji su ogromnu udaljenost između dva kontinenta prelazili nepojmljivom upornošću. Ne bi ulazili u uzroke ove dvostoljetne anabaze, jer su oni općenito poznati.

U srcu tog šarolikog i neprestanog strujanja našao se ovaj grad u svom dalekom, ali skromnom početku. Međutim nigdje nije zabilježeno, kad je počeo taj prijelaz onog šarenog mnoštva. U traženju apsolutne istine, moglo bi se usvojiti mišljenje, da je to možda bilo tamo negdje na prijelazu 10. u 11. stoljeće, nakon što su se Mađari poslije poraza kod Augsburga 955. godine, suzbijeni u svojim naletima, smirili u Panonskoj nizini, tu osnovali svoju državu i uklopili se u krug kristijaniziranog svijeta.¹³ Za ono vrijeme to je bilo od primarnog značaja. Ne samo za učvršćenje feudalne vlasti već i za formiranje jedne određene svijesti o pripadanju jednom univerzalnom političkom i kulturnom krugu što je otvorilo vrata odnosima s okolnim narodima i tako omogućilo prolaz ljudima sa zapada u pravcu za Istok.

Tačnost ovakve pretpostavke proizlazi iz zapisa jednog od prvih zabilježenih putnika kroz ove krajeve: Viljema, kneza angoulemskog koji je kako se pretpostavlja, negdje u jesen 1026. godine prošao kroz Ugarsku na putu za Jerusalem. O tom putovanju postoji značajna primjedba izvađena iz djela angoulemskih biskupa, u kojoj se kaže; »— da prije Viljema nitko nije u »Svetu zemlju onim krajem (tj. Ugarskom) prošao.... jer je kršćanstvo u Ugarskoj i slovenskoj zemlji bilo još mlado«, («... nam ante eum per illas partes nullus praeterierat, quia novella adhuc christianitas per Ungariam et Sclavoniam erat».¹⁴

Očigledno je da je ovo putovanje i za savremenike bila izvjesna senzacija. A za nas je naročito značajna s kronološkog stanovišta, jer precizirano objašnjava početak putovanja preko Ugarske i »slovenskih zemalja« što je u ovom slučaju od izuzetne važnosti. To je upravo ono vri-

jeme, kad iza poduzetnog angoulemskog biskupa, počinje ono čudnovato komešanje ljudi koji se u traženju što kraćih putova prema Istoku javljaju sve češće i na obalama Drave.

Ta veoma pogodna klima stalnih dodira, koji istina nisu uvijek bili najprijateljskiji, pretežno ipak zasnovanih na bazi uzajamne koristi, pospješila je da se na važnom prijelazu preko Drave otpočne, tko zna po koji puta naseljavanje koje će vremenom u jednom kontinuiranom razvoju dospjeti do današnjih oblika.

Nije potrebna naročita pronicljivost, da se utvrdi da to nije bilo moguće ranije. Jer zaista je teško pretpostaviti bilo kakvu konsolidaciju života u strahotama jednog apokaliptičnog vremena, za vrijeme žestokih okršaja za vlast nad Slavonijom između Franaka i Bugara u 9. i 10. stoljeću,¹⁵ ili još manje kad je pred naletima Mađara slavensko stanovništvo tražilo spas u zbjegovima preko Save.

Prema tome ostaje nam, da se ponovo vratimo na već postavljeni zaključak, da se tek smirivanjem prilika i stvaranjem jednog državno-pravnog poretka (makar i u primitivnim formama rano-feudalne države) potpomognutog događajima koji su slijedili, pokrene jedan život iz njegove dugotrajne inertnosti u kolotečinu kojom se kretalo cjelokupno evropsko društvo.

Upravo ovi novostvoreni objektivni uslovi u ovim oblastima kao i gusta mreža starih, još rimskih putova koji su ponovo dospjeli u svijest Evrope, učinili su da putovanja prema Istoku budu sve češća, možda čak i više nego što mi to danas i mislimo. Prema tome treba s tim računati da su spomenuta putovanja, odnosno za nas naročito značajni prijelazi preko Drave, samo neka koje smo uspjeli izvući iz mase manje poznatih podataka. A kroničari koji su ih registrirali isto tako tek su samo pojedinačni tumači onoga što se u daleko većem broju događalo.

A kad je već riječ o tome, spomenut ćemo još jedno putovanje, koje je zabilježeno 1054. godine. To je bio put kambrejskog biskupa, Lieberta: — »... koji se zaputi s mnogim dostojanstvenicima i velikom pratnjom u svetu zemlju«. ¹⁶ Iako putopisac Lietbertova puta ne navodi posebno pravac i mjesta kroz koja se prolazilo, ipak se to s priličnom sigurnošću može odrediti, prema onom što je zapisano u slijedećem pasusu: — »Po-božni putnici prođuše gradove i mjesta, šume i planine, te su dospjeli u zemlju Huna, naroda divljeg po običajima i jeziku. Udariše Dunavom i dođuše u Panoniju«. ¹⁷ Ovim podatkom istina nije mnogo objašnjeno, ali ipak nije ni teško nazreti o kojem se putu radi. Put uz Dunav i prolaz kroz Panoniju sasvim jasno označavaju, da je to pravac koji ponavljano spominju gotovo svi putopisci ovih krajeva. To zapravo nije ništa drugo nego jedna od starih cesta, koje su transverzalno kroz Ugarsku neminovno vodile do Drave. Zatim preko nje do Save i dalje prema Istoku. I ovo putovanje sigurno nije bilo jedino. I vjerojatno upravo za takvu vrstu puta je i bio napisan već ranije spomenuti »jerusalimski itinerer«.

* * *

Kad su počeli križarski ratovi, i postali u neku ruku već kroničan proces, stari gotovo napušteni putovi ponovno su bili puni prolaznika. Gomile izgladnjele sirotinje i naoružanih ritera, zapravo čudne mješavine ozbiljnih težnji i častohleplja, nadirali su iz više pravaca prema Palestini.

Putovi preko Ugarske bili su im najsigurniji i najkraći putokaz prema istočnim zemljama.

Enormne mase, kao što smo rekli već, nisu bile baš blagoslov za zemlje kojima su prolazile, jer od svih strasti koje im daju izvjesni kolorit, isprave u pravilu spominju samo dvije: gramzljivost i ratobornost.¹⁸ Pa ipak i u toj neshvatljivoj žestini i upornosti bilo je dosta i pozitivnog. Živom razmjenom robe i iskustava posredno su stvarali i određenu materijalnu bazu za brži razvoj društva zasnovan na međusobnim vezama i ujedno ubrzavali razvitak proizvodnih snaga koje su neophodan elemenat za brži ekonomsko-politički razvoj svakog društva, pa i onoga u našim krajevima.

Sve to bilo je vjerojatno u najtješnjoj uzročnoj vezi s podizanjem novog naselja na dravskoj obali u vremenu koje je već spomenuo Györffy.

Prvu prilično cjelovitu sliku prijelaza prve križarske vojske daju dva njena učesnika Albert Aquenski i Viljem Tirski. Za nas je naročito značajan onaj dio opisa u kojem nam Albert Aquenski opisuje prijelaz vojske donjo-lotarinškog vojvode Gottfrieda, preko Drave: »... Gottfried Lotarinški i narod prolazeći kraljevstvo Ugarsku, stigli su do rijeke Drave gdje sunaslagavši mnogo drveta i načinivši pleter od mnogo pruća, prešli tu rijeku...« (Godefridus dux Lotharingiae et populus per regnum Ungariae pertransiens ad Drowa fluuium peruenerunt: ubi congerie lignorum composita et plurima uiminum copulatione facta eundem fluuium traiecerunt...«)¹⁹

Koliko god ovaj citat u sebi sadrži veoma značajan elemenat prijelaza preko Drave, on nam istovremeno postavlja i jedan problem koji se radi upotpunjavanja ovog prikaza ni u kojem slučaju ne smije ignorirati.

U slobodnom prijevodu pomenutog pasusa, koji spominje i Matković, sasvim uprošćeno stoji, da se vojska Gottfrieda Lotarinškog »na splavima prebacila«. Možda bi bilo najjednostavnije prihvatiti ovakvo rješenje, tim više što ima izvjesne logike u onom dijelu teksta koji »mного drveta« s pleterom »od mnogo pruća« poistovjećuje sa splavima.²⁰

Međutim drugo je pitanje da li je ovo rješenje bilo najpovoljnije i za križare. Treba naime imati u vidu da je prvi križarski rat, u poplavi prvog zanosa, povukao najveći broj lakovjernih i siromašnih, »jer je mali svijet sela i grada bježao od tegotnog života pod feudalnim jarmom«.²¹ Savremenici spominju brojke od više desetina pa čak i preko stotine hiljada.²² Koliko su one tačne u to nećemo ovdje ulaziti.

Imajući ipak pred očima onu ogromnu masu vojnika, većinom konjanika, njihove spremne, konja i mnoštvo zanesenog naroda koji ih je u stopu slijedio, treba se začuditi da li je bilo moguće tako brojnu masu »splavima prebaciti« i nije li možda jednostavnije bilo od povezanih splavi načiniti makar i neku vrstu primitivnog pontonskog mosta.

U svemu sigurno je, svakako, samo jedno, da je prijelaz preko svake veće rijeke bio problem koji su stalno susretali. I prema tome vrlo je vjerojatno, da su imali neka jednostavnija i brža rješenja nego što je pravljenje velikog broja splavi. U svakom slučaju rijeke su prelazili na najpogodnijim mjestima. A kod nas je to bilo najvjerojatnije na mjestu koje spominje naš itinerer iz 11. stoljeća i to po svoj prilici kod osječke

Tvrde, tamo gdje danas Drava pravi luk, a gdje je vjerojatno i onda bila najuža jer su se tu najviše približile slavonska i baranjska diluvijalna terasa.²³

I druga križarska vojska njemačkog cara Konrada III i francuskog kralja Ljudevita VII, udarila je gotovo istim putem u čemu svjedoče druga dva kroničara: Otto Frizinški i Odo de Diogilo neposredni učesnici, prvi u njemačkoj, a drugi u francuskoj vojsci. O svemu tome naročito mnogo govori Diogilo. Pišući o putu francuske vojske Ljudevita VII nuz-gred spominje i prolaz Konradove: — »Kralj Konrad zaputi se s velikim brojem vitezova i vojske od Rezna (Regensburga) niz Dunav u Ugarsku, a što nije imalo mjesta na brodovlju, udari desnim brijegom nedaleko rijeke... Onaj dio vojske što je po suhu išao«, — nastavlja Diogilo — »prelazeć Dravu (Droam) nešto je postradao, jer je rijeka bila odveć narasla«. ²⁴

»Francuska vojska kralja Ljudevita VII«, — nastavlja isti autor, — »zaputi se 1147. godine iz St. Denysa (de beato Dionysio) na križarsku vojnu i udari od Rezna istim putem, kojim je prošla malo prije njemačka ili Konradova vojska. K tome, — primjećuje Diogilo, — sreća je za francusku vojsku, što je pošla za njemačkom vojskom jer je svagdje u Konradovoj državi našla na rijekama i potocima nove mostove«. ²⁵

Koliko god je, međutim, ovaj izvještaj važan i interesantan, za nas je ipak najzanimljiviji onaj dio Diogilovog putopisa u kojem on spominje i opisuje Dravu: »... Sredinom teče Drava (Droa) kojoj su bregovi vrletni, zato se malo vode razliva, ali ipak s obližnjim barama i podalje predjele zaplavi...«. ²⁶ Zaista je čudna ovakova slika rijeke koju znamo više kao ravničarsku. Da nema Dunava kao orijentacione linije ne bi znali o kojem se zapravo dijelu Drave radi. Ovako je međutim stvar jasna. Kao i većina srednjovjekovnih pisaca i Diogilo neosporno pretjeruje, da bi na taj način istakao što više teškoće na koje se nailazilo. Ta crta primjećena je najviše kod kroničara križarskih ratova. Raznim pretjerivanjima nastojali su da i posredno istaknu veličinu poduzete žrtve koju su poduzeli. Zbog toga čovjek s posebnim oprezom pristupa ispitivanju starih izvora. To je sasvim vidljivo i u ovom slučaju. Jer gdje god mi promatrali Dravu tj. na bilo kojem dijelu njenog srednjeg ili donjeg toka nigdje nema ni traga bilo kakvim »vrletnim bregovima«. Prema tome najvjerojatnije se tu radi samo o nešto uzvišenijim obalama na mjestima prijelaza križara. A gdje bi to moglo biti, mi pretpostavljamo i opet na istom mjestu gdje je Drava najuža i gdje su u blizini ceste kojima se mogao dalje nastaviti put.

Tri daljnja svjedoka i neposredna učesnika trećeg križarskog rata: — pasovski kanonik T a g e n o, svećenik Ansbert i jedan nepoznati kroničar, — daju nam nove dokaze o prelasku križara ovim područjem.

1189. godine vojska njemačkog cara Fridriha Barbarose prošla je istim putem: — od Rezna Dunavom i preko Drave dalje putovima prema Istoku. O tome piše Ansbert, najpotpuniji od trojice kroničara: »... Pošto se križarska vojska, početkom svibnja 1189. u Reznu sakupila zaputi se car, po Dunavu, a vojska s najveće strane po kopnu« ... i dalje nastavlja: »... Vojska koja je udarila desnom obalom Dunava, prebaci se s velikim poteškoćama i gubitkom izvjesnog broja ljudi, na lađama preko plahovite Drave (fl. Dravum qui vulgo Tra, dicitur...). Dalje udari vojska plod-

nom zemljom (per regionem omnibus opulentam) istočnom Slavonijom ili Srijemom, starom cestom u Mitrovicu (Syrmiu) . . .²⁷ Ma koliko da još puno toga moramo nagađati, čini nam se da ovi opisi ipak dokazuju, da su ti veliki prijelazi križara, a s njima u vezi i one bujice iseljenika, što se odlivala put Istoka isto onako — kako piše Ernest Barker u »Britanskoj enciklopediji« — kao što bi i danas krenula put neke zemlje u kojoj su pronađeni novi i izdašni rudnici zlata,²⁸ — bili u neposrednoj blizini Dravinog ušća i to iz lako razumljivih razloga:

Idući uporedo s onima koji su se spuštali lađama niz Dunav, drugi dio tih križarskih ekspedicija, koji nije uspio da se ukrca, neminovno je morao naići na stalnu prepreku Dravu koja se, istina, ponekad sa svojim čudima znala pretvoriti i u prilično neprijatno, močvarno područje. Pretpostavljajući da su nastojali održati što tješnju vezu s onima na Dunavu, križari su najvjerojatnije prelazili Dravu vrlo blizu mjesta gdje se ona spajala s ovom velikom rijekom. Izgleda da je upravo ovaj razlog kao i pogodni prilazni putovi bio presudan faktor koji je naveo Račkog, a s njim i Matkovića, na mišljenje da su ti prijelazi bili upravo kod Osijeka. To nam se čini nekako i mnogo prihvatljivije nego pretpostavka da bi to bio neki udaljeniji prijelaz, kao što je to bio onaj kod Vaške, do kojeg bi križari došli tek nakon većeg zaobilazjenja.³⁰

* * *

Ovih nekoliko sažetih citata iz putopisa srednjovjekovnih kroničara jasno pokazuju smjerove kretanja pojedinih manjih ili većih grupa, što su se kretale pravcem Zapad—Istok. U njima je istaknut i značaj dravskog prijelaza koji je tako svojom uzročnom vezom s nastankom Osijeka dospio u sferu naših gledanja. Nema gotovo nikakve sumnje da su najpresudniji faktor, koji je određivao tokove ovih strujanja bile nekadašnje rimske ceste koje isprave tako često spominju kao »stare putove«, a koje su gotovo svuda i kroz čitavi srednji vijek bile najvažnije komunikativne spone kojima su se služili poslovni ili ratnički raspoloženi ljudi onoga vremena.

Treba se samo sjetiti da su Rimljani preko Murse kao izvanredno važne strateške tačke na limesu, sproveli čitav niz cesta. Po preostalim rimskim kartama, odnosno njihovim manje ili više sačuvanim kopijama, poznata nam je ta mreža putova koji su se spajali u gradskim kapijama stare Murse. Tako znamo za put: Mursa—Savaria (Sombathely) kao i onaj što je išao od Murse do Sisciae (Mursa—Incerum—Aquis Balissis—Siscia). Značajan put bio je i Mursa—Cibalae—Syrmiu—Taurunum. No, od posebne važnosti bila je transverzala uz desnu obalu Drave; Poetovio—Mursa (preko Bukovice, Gradine, Slatine, Podgajaca, Tiborjanaca i Petrijevac) kao i čuveni put od Beča do Beograda (Vindobona—Aquincum—Mursa—Teutoburgium—Singidunum),³¹ a koja je spajala istočne, periferne dijelove rimskog carstva.

Nas posebno zanima ovaj posljednji, jer je to po svim indicijama put kojega se jednim dijelom dotiče i Anonymus, pisac ranije već spomenutog itinerera iz 11. stoljeća: a sasvim sigurno put kojim su se spuštale mase križara s nimbusom lažnog viteštva koji im je prišla neobjektivna historiografija onoga vremena³² — od Regensburga (Rezna) pored Dunava do dravskog prijelaza. Većim dijelom kao via ripensis ova cesta se

negdje kod današnjeg Mohača odvajala od Dunava i zatim spustila do mjesta na Dravi gdje je nekad preko mosta prelazila u Mursu.³³

Opće poznato je majstorstvo Rimljana u gradnji cesta, koje su zbog svoje solidnosti daleko nadživjele carstvo u kojem su nastale. Ovo njihovo umijeće došlo je do izražaja naročito na nesigurnom, vodoplavnom terenu gdje su kao civilizatorska vlast poduzimali čitav niz hidrotehničkih radova radi osiguranja svojih veoma važnih veza. S izumiranjem rimske države i slabljenjem njenih pozicija slabila je i briga za ceste, a one su zbog neodržavanja postepeno propadale;³⁴ — pogotovo na mjestima gdje su bile izvrnute direktnom djelovanju stihije, kao što je bio slučaj u poplavnom području prostranog trokuta između Dunava i lijeve dravske obale, gdje je voda ili odnosila dijelove cesta ili ih zatrpavala svojim nanosima. Pa ipak, i u takvim okolnostima, sudeći po kasnijim podacima a i našem izravnom saznanju, mnoge su ostale prohodne i upotrebljive čak i do novijeg vremena.

To nam indirektno potvrđuju i neki očevici iz 17. i 18. stoljeća.

Tako je austrijski general Marsigli, kao predsjednik komisije za austro-tursko razgraničenje (od 1699.—1701.) sakupljajući značajne podatke s ovog područja, u kartografskoj dokumentaciji prikupljenog materijala ostavio i šematsku sliku osječke turske tvrđave i mursanskih ruševina kakve je našao u 17. stoljeću. Među njima kao veoma značajan elemenat ucrtao je rimsku cestu za koju je napisao, da ju je vidio na nasipu načinjenu od šljunka i zemlje («agger longissimus»)³⁵

Na tragove ove ceste naišao je koncem 18. stoljeća i Katančić. U potrazi za rimskim ostacima na terenu današnje Tvrđavice u rogoznom šipražju pronašao je njenu sakrivenu trasu nešto višu od okolnog terena. O tome je zapisao u svojoj »Raspravi o rimskom miljokazu...«; »Sve do polja gdje prestaju močvare zaostali njeni tragovi do danas mogu se vidjeti tu i tamo... ovdje se dižu, do podrug stope, ondje do dvije, a drugdje i to tri stope...«, a zatim citirajući Marsiglia, dodaje »Kroz močvare, koje se preko rijeke Drave široko razlijevaju, vidi se da prelazi veoma dugi nasip... a čitav je od zemljanog materijala, pomiješanog šljunkom«.³⁶

Budući da je Katančić kao i Marsigli bio još neposredan očevidac jasnih tragova rimskih putova, nema razloga da se posumnja u njegove navode. Tim više što je u djelu koje smo spomenuli »Dissertatio de Columna milliaria ad Eszekum reperta« štampanom 1782. Katančić ostavio i kartu s ucrtanom rimskom cestom na kojoj su još vidljivi prosjeci u vodoplavnoj šikari.³⁷ On je ujedno objasnio zašto su na pojedinim njenim dijelovima preostali samo šljunak i zemlja: — »... jer su tamo iskopani mnogi kamenovi i rimske opeke...«³⁸ koje kaže Katančić najvjerojatnije su, kao dragocjeni materijal pronađen u okolnoj močvari, upotrijebili u prošlosti stanovnici okolnih mjesta. A sve ono što je još preostalo progutala je austrijska beljska cesta ili su nepovratno odnijeli valovi Drave«.³⁹

Slijedeći dalje ovaj prilazni put, Katančić je na osnovu Peuntingerove karte, Hierosolomitanskog i Antoninovog itinerera došao do zaključka, da su ovi izbljedjeli ostaci u stvari integralni dio jedne historijske saobraćajnice, koja se uzdužnom linijom spuštala od Aquincuma prema loka-

litetu nekadanje Murse. Isto se može naslutiti i iz zapisa anonimnog autora »jerusalimskog vodiča« njenu značajnu ulogu u uspostavljanju dravskog prijelaza i tome analogno i osnivanju »naselja bogatog kruhom«. Katančić je čak smatrao da je na ovom dijelu baranjskog prostora postojala trostruka cesta, od koje je jedan krak išao najistočnije od Murse gdje je prelazio Dravu, drugi je izlazio iz sredine grada prema Čemincu, dok je treći također izlazeći iz Murse prolazio kroz Dardu. Kod Kozarca (Keskenda), kako tvrdi, ovaj naš stari arheolog, bilo je tropuće, na kojem su se sastajala sva tri kraka, da bi dalje produžila jedinstvenom linijom.⁴¹

Tako je stvoren mali mozaik dosta sigurnih predodžbi o rimskim cestama koje su i u srednjem vijeku dovodile daleke putnike do mjesta u čijoj su neposrednoj blizini stršile razrušene zidine nekadanje Murse. Nama, međutim, i danas ostaje zagonetno — zbog čega ljudi onoga vremena tj. tamo kad počinju da slijede put na koji im ukazuje još nepoznati autor 11. stoljeća, ne prelaze Dravu na mjestu ranijeg prijelaza, tamo gdje su završavale ceste, o kojima govori Katančić, i gdje je nekad stajao kameni most koji je spajao Mursu s njenom prekodravskom okolinom. Zašto to čine nešto zapadnije, po našem mišljenju kod današnje osječke Tvrđe, i čak šta više na mjestu tog svog najvjerojatnijeg prijelaza uspostavljaju i skelu.

Možda nam jedan dio odgovora može dati i geografska karta Baranje na kojoj široko razmaknute izohipse pokazuju manje uzvisine koje je stvorila uzdužno pružena baranjska greda koja se blago spušta prema Dravi. Pretpostavljamo da je već ova specifičnost terena omogućila brojnim putnicima prilično lak prilaz Dravi. Nema sumnje da je do Bilja, dokle je uzvišenje veće, putovanje bilo lakše. Putovalo se još upotrebljivim i prohodnim putovima. Jedino je možda ponekad bio problematičan preostali dio puta do Osijeka, pošto je bio češće izložen naletima ove hirovite rijeke. Međutim Marsiglijeva i Katančićeva zapažanja o još dosta dobro ušćuваној i uzdignutoј trasi nekadanje rimske ceste, a čije su tragove našli i članovi osječkog muzeja 1954. g., daju nam dosta osnova za pretpostavku da je i taj dio terena pretežnim njegovim dijelom bio prohodan. Razumije se samo onda kad Drava nije potpuno poplavila. A to, kao što mi i danas znamo, nije bilo baš svake godine.

A zašto su mjesto prijelaza premjestili za nekih 1 i 1/2 km uzvodno? Možda možemo pogoditi neke razloge. U prvom redu u vrijeme prijelaza od rimskog mosta preostali su samo kameni stupovi koji su stvarali virove u dosta brzoj rijeci.⁴² A na suprotnoj strani sasvim negostoljubivo čekao ih je teško prolazan teren razrovanih i zaraslih ruševina. Zbog toga činilo im se nekako prikladnije da prijeđu na drugom mjestu gdje je svakako Drava najuža i na suprotnoj strani obala dovoljno visoka da ne bude nikad poplavljena. A kao što smo i vidjeli, tamo je bilo već i mjesto pogodno za snabdjevanje.

Da su tako nekako mogli misliti i oni brojni, bezimni prolaznici iz vremena kad su ti prolazi učestali kao i oni koji su se kasnije tu trajno naselili, može se nazreti također iz one iste Katančićeve karte koju smo već spomenuli. U njoj je ucrtan još jedan stari put koji je vodio do obale prema Tvrđi (»*Vestigium Viae Publicae antiquae ab Eszek versus Belljam tendentis...*«)⁴³ za koji Katančić kaže da nije imao nikakvu vezu s rav-

nom austrijskom i starom rimskom cestom, već je obilazeći dravske ru-kave vijugao okolo koristeći se neznatnim uzvisinama. A ucrtana je i još jedna, turska cesta s natpisom »Vestigia Viae seu Aggeris per Sulimanum Turcarum Imperatorem Anno 1526. erecti«). To je posebno interesantan podatak koji dokumentira ne samo da je pored čuvenog mosta bilo i drugih putova koji su vodili prema sjeveru već i da je postojala mogućnost raznih drugih prilazanja Dravi u ovom inače močvarnom području.

Na eventualni prigovor, da su navedeni podaci iz mnogo kasnijeg vremena a da bi mogli da posluže kao argumenat za iznešene tvrdnje, u posjedu smo i starijih podataka, koje nam i opet daje dr Györffy.

»1212. god. Bilje je u posjedu sinova Balaža i Some (»filii Balasy et Some«). 1324. beljski plemići dijele svoje oranice na Belju i susjednoj Csonfalvi. Gergely i János predaju Miklosu jedan fundus curie i svoj dio u Csonfalvi... 1339. g. beljski plemići (Gergely i János op. a.) se tuže da za vrijeme visokog vodostaja prolaznici i trgovci prelaze preko njihove zemlje i vode, da bi došli do osječke skele i time nanose mnogo štete njihovim kmetovima. Zato baranjski župan, određuje da se polovina skelarine na novopostavljenoj skeli daje beljskim plemićima«.45

Navedeni argumenti prikupljeni iz raznih epoha smatramo da dovoljno govore o mjestu, mogućnostima i potrebi prijelaza preko Drave na važnom tangencionalnom punktu na kojem je s vremenom nikao važan srednjovjekovni grad, neka vrsta prihvatne stanice za sve one koji su u svojoj bezizlaznosti ili iz komercijalnih pobuda tražili rješenja na Istoku, a i iz istih motiva se i vraćali.

Lokacija ovog naselja koje će prerasti u značajan grad bila je iz više razloga pogodna. U prvom redu, kao što smo već i rekli, tu je bilo mjesto veoma važnog dravskog prijelaza, a kako već i autor »jerusalimskog itinerera« ukazuje na »naselje bogato kruhom« to je bilo kao stvoreno da bude centar snabdjevanja gomile putnika. A što je naročito važno, još iz antičkog vremena, tu je bilo čvorište izvanredno važnih strateško-trgovačkih linija koje su i omogućile kasnije ovako frekventiran promet.

Upravo zbog svega toga u priličnoj mjeri iznenađuje mišljenje nekih autora, koji nastoje da proglase ovaj teren u srednjem vijeku kao krajnje nepristupačan zbog navodne neprolaznosti močvarnog područja oko Vuke i močvare Palače.46

Ponajprije to demantira postojanje mnogih mjesta, od kojih se neka javljaju već u srednjem vijeku, upravo na putovima prema Vinkovcima i Đakovu. To indirektno potvrđuje i Pavičić u svojoj knjizi »Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji« i evo šta on o tome kaže: »Zemljište između donje Vuke, Dunava i crte potegnute od Čepina na jug na Vuku naselili su... pod konac 9. i početkom 10. stoljeća Mađari«47 ili na drugom mjestu: »Na cijelom tom zemljištu (oko Broda i Đakova op. a.) — zabilježen je (pod konac 12. ili početkom 13. st.) velik broj sela, od kojih su se ona sitnija nalazila u brdskim krajevima, a veća u Pobiđu i oko Đakova«.48 A kako se ne zna točno ni historijat izgradnje cesta na pomenutim pravcima, ne isključuje se mogućnost da su i to u stvari popravljene ili adaptirane rimske ceste za koje se zna da su kroz dugo vremena bile upravo idealan prilaz Osijeku. Svakako jedan još značajniji dokaz je i

pojava trgovaca sa Istoka, koje već spominje Emerikova isprava («...statuimus etiam ut Hysmaelite vel Bysseni vel cuiscunque homines sint, in foro Ezeek...»).⁴⁹

* * *

U ovom kratkom razmatranju pokušalo se izvjesnim organskim vezama povezati neke još nerazgovjetne dijelove osječke prošlosti. No bez obzira koliko se u tome uspjelo, u zaključku ovih redova ne mogu se mimoći ni neka mišljenja o istom problemu koja se već kao historijska konstanta provlače kroz tekstove mnogih autora.

Posebno je interesantno što je o svemu tome napisao poznati osječki historiograf dr Bösendorfer, koji se kao što je poznato mnogo bavio ispitivanjem daleke osječke prošlosti.

U brojnim studijama o ranom srednjovjekovnom razdoblju Osijeka, Bösendorfer je gotovo uvijek polazio od dravske skele i cistercita kao nosioca najranije poznatih regalnih prava na području ovoga grada. S tim u vezi bavio se i poznatim sukobom, koji se kroz gotovo tri stoljeća vodio između ovog moćnog crkvenog reda i feudalne porodice Korod, koja je u težnji da preuzme sva prava koja izviru s ovog domena, nastojala da potisne cistercite. A u svojim topografskim proučavanjima, ustanovio je postojanje jedne crkve i jednog kaštela kao najranijih arhitektonsko-urbanističkih formi iz čijeg je jezgra proizašao, u svom višestoljetnom razvoju, ovaj grad.

Predaleko bi nas, međutim, odvelo neko šire analiziranje pojedinih tvrdnji dr Bösendorfera i drugih autora koji su ove tvrdnje ili prihvatili ili ih a priori odbili. Stoga ćemo se samo fragmentarno osvrnuti na neke teze koje promatrane iz ugla iznešenih podataka traže izvjesnu korekciju.

Osim nagađanja iz uskog broja premisa Emerikove isprave, nikakve materijalne činjenice nisu potvrđivale postojanje nekog naselja na mjestu današnjeg Osijeka. Posjedovanjem dragocjenog podatka iz prve polovine 11. stoljeća⁵⁰ u mogućnosti smo da u daleko većoj mjeri ustvrdimo ono što smo do sada samo naslućivali. Prema tome u vrijeme kad su došli cisterciti, ovdje je već postojalo napredno naselje («vicum ubi est habundantia panis») s već poznatim vijekom postojanja od 150 godina.

Već sama činjenica, da su cisterciti u 12. stoljeću dobili kao donaciju veoma unosno pravo ubiranja skelarine, pijacovine i maltarine veoma mnogo govori o prilikama u kojima je živjelo to naselje. Zahvaljujući jednom veoma dinamičnom vremenu i okolnosti da su ovuda vraćale ceste kojima je Evropa namirivala svoje potrebe, kroz taj ne tako kratak vijek, to naselje je sve više raslo u svom značaju da bi se na kraju pretvorilo u važan srednjovjekovni grad. Doduše na ovom terenu nije nađeno novca iz onog vremena, što nas upućuje na opreznije zaključke, ali ni ne izključuje mogućnost plaćanja robe mjesto novcem u stvarnim vrijednostima tj. zamjenom. Uz to sasvim jasno izvodi iz već spomenutih citata koji govore o ubiranju carina, obaveza koja se odnosila i na strane trgovce, naročito one sa Istoka što se posebno apostrofira (Izmaelite i Bisene) u ispravi kralja Emerika ipak nam dozvoljavaju da stvorimo ovakav jedan sud.⁵¹

Istina, mi ne znamo tko su bili feudalni gospodari Osijeka, prije nego što su na scenu stupili Korodi. Ali to nas ipak ne sprječava, da si predo-

čimo kolika i kakva su bila prava i položaj cistercita korisnika veoma unosnog izvora prihoda. Bösendorfer nas je upozorio na postojanje kaštela i dao mišljenje da su ga gradili Korodi možda u 14. st. Zašto to međutim ne bi učinili i cisterciti? Pogotovo ako se ima pred očima ono nesigurno doba srednjega vijeka, kad se putovima kretalo šareno mnoštvo raznog moralnog kroja i socijalnog porijekla. Ova misao nam izgleda nekako manje na stramputici nego dosadanji zaključak da su utvrđenje podigli Korodi. Jer sasvim lako je predstaviti si do kakvih je sve sukoba dolazilo prilikom ubiranja carina i stoga je sasvim razumljivo, da su cisterciti bili prisiljeni da poduzmu potrebne mjere za osiguranje svojih interesa. To se naročito odnosi na najosjetljiviju tačku njihovog beneficija, dravski prijevoz. Vjerojatno su stoga izgradili i neko čvrsto uporište ili možda neko čvrsto samostansko zdanje, odakle su njihovi naoružani egzekutori, argusovim očima, bdjeli nad pravima reda. To svakako ne isključuje mogućnost da su kasnije Korodi, preuzeli to utvrđenje i prilagodili ga svojim potrebama.

U tom vremenu konjunktura i spekulacije, zbog velikih dohodaka, cisterciti već u 14. stoljeću dobivaju takmace, moćne feudalice Korode koji nastoje da im otmu carine. A naskoro, kako smo vidjeli, iz naprijed citiranog podatka, pojavili su se i beljski plemići. Pritisak na prijevoz izgleda da je ubrzo izazvao potrebu za uspostavljanje još jedne skele od koje polovinu prihoda dobivaju plemići Gergely i János, a drugu baranjski župan. Ovaj podatak o postojanju i druge skele ne samo što je novi momenat u prošlosti Osijeka koji se razvijao ponajviše zahvaljujući sretnoj okolnosti što je bio na važnom prijelazu preko Drave već on pokazuje i živost jednog saobraćaja koji je sobom nosio sve ono što su u ono doba Istok i Zapad mogli da pruže jedni drugima.

Nije teško dokučiti dokle je trajalo ovo doba prosperiteta i uspona Osijeka.

Sve je sigurno zapelo kad je namjesto ekonomskih interesa nastupila politička nužda. Prvi uspjesi i pojava Turaka na evropskom tlu, a pogotovo u blizini ovih međa, sigurno su u znatnoj mjeri ukočili dotadanji ritam razvoja. A pogotovo kad su Turci 1453. zauzeli Carigrad i definitivno zatvorili velike vratnice evropskoj trgovini, koja se kao što smo vidjeli dobrim dijelom odvijala i preko ovih krajeva. Nastalo je stanje permanentnog rata u kojem je oružje imalo glavnu riječ, a to je najmanje odgovaralo ekonomskom i kulturnom razvoju što se svakako duboko odrazilo i u daljnjem životu Osijeka kao i na svim vezama od kojih je on živio.

BILJEŠKE

¹ Državni arhiv u Budimpešti Dl. 4157. prijepis iz 1454. god. dio teksta pogrešno objavljen u Fejérovom Codex Diplomaticus II-303, ispravio dr Györffy).

² Državni arhiv u Budimpešti Dl. 4157
Féjer, Codex Diplomaticus II — p. 303.
Smičklas, Codex diplomaticus II — p. 280

³ Bösendorfer, »Parba radi osječke carine među opatijom u Cikadoru i porodicom Korodi«, »Starine« — JAZU knj. 34. Zagreb 1913. p. 366

- ⁴ dr György Györffy: »Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza«, Budimpešta 1963. p. 283 i 301
- ⁵ Györffy, ibidem p. 279. i 300.
- ⁶ ibidem p. 279
Gombos Albin: »Szent István Emlékkönyve«, Budimpešta 1938.
i Monumenta Germaniae, Diplomata Heinrici III — 277. (23. okt. 1051.)
- ⁷ Ignaz Aurelius Fessler: »Geschichte von Ungarn«, Leipzig 1866. p. 115.
- ⁸ Udalcova, Kosminski, Vajnštajn: »Istorija srednjeg vijeka« I p. 186
- ⁹ Györffy: ibidem p. 279 (v. Baranyavár — Duldumast)
- ¹⁰ Matković: »Putovanja po Balkanskom poluotoku za srednjega vjeka«, »Rad« — JAZU br. 42, Zagreb 1878. g.
- ¹¹ Matković: ibidem p. 117.
- ¹² ibidem p. 116.
- ¹³ Matković, ibidem p. 67
- ¹⁴ ibidem p. 68
- ¹⁵ Jireček, »Geschichte d. Bulgaren« p. 147
- ¹⁶ Matković, ibidem p. 69
- ¹⁷ ibidem
- ¹⁸ Johan Huizinga, »Jesen srednjega vijeka«, Zgb. 1964.
- ¹⁹ Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam, Zgb 1877. p. 469
Albertus canonicus Aquensis, »Gesta Dei per Francos« p. 186
Villermus Tyrensis, »Historia rerum in partibus transmarinis gestarum« p. 643.
Matković, o. c. p. 78
- ²⁰ ibidem
- ²¹ Vojna enciklopedija sv. 5 p. 53
- ²² Kugler, »Geschichte der Kreuzzüge«. Berlin 1880. p. 23
Vojna enciklopedija sv. 5 p. 54
- ²³ Bösendorfer, »Geofizički momenat odredio je mjesto Osijeku«, Zbornik Arheološkog kluba »Mursa«, Osijek 1936. g.
- ²⁴ Matković, ibidem p. 104
Otto Frisingensis, »Gesta Friderici imperatoris«, t. XX p. 375.
Odo de Diogilo, »De Ludovici VII Fr. regis profectioe in Orientem«
Kugler, ibidem p. 136
- ²⁵ Matković, ibidem
Diogilo, ibidem
- ²⁶ ibidem
- ²⁷ Matković, ibidem p. 119
Ansbertus, »Ystoria de expeditione Friderici imperatoris«
Kugler, ibidem p. 205
- ²⁸ Ernest Barker, engleski politički teoretičar, »Encyclopedia Britanica« pod »Crusades«.
- ²⁹ Rački, »Hrvatska prije XII vjeka« Rad JAZU br. 56 p. 128
Matković, ibidem p. 78, 101 i 121
- ³⁰ Ive Mažuran, »Srednjevjekovni Osijek« p. 35
- ³¹ Šišić, »Virovitička županija« Osijek, 1896. p. 4
- ³² Johan Huizinga, ibidem
- ³³ Katančić, »Dissertatio de Columna miliaria ad Eszekum reperta«.
- ³⁴ Dr Danica Pinterović, »Prilog topografiji Murse« Osječki zbornik br. V
- ³⁵ ibidem
- ³⁶ ibidem
- ³⁷ Dr Kamilo Firingner, »Ponovno otkriće rimske ceste...« Osječki zbornik br. IV
- ³⁸ Katančić, Pinterović, Firingner, ibidem
- ³⁹ Firingner, ibidem
- ⁴⁰ Katančić, ibidem
- ⁴¹ Katančić, Pinterović, ibidem
- ⁴² Osječki zbornik br. V
- ⁴³ ibidem
- ⁴⁴ Katančić, Firingner, ibidem
- ⁴⁵ Dr Györffy, o. c. — u historijatu sela Bilja, p. 282
- ⁴⁶ Ive Mažuran, »Srednjevjekovni Osijek« Osk. 1962. p. 34
- ⁴⁷ Dr Stjepan Pavičić, »Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji« Zagreb 1953. p. 113
- ⁴⁸ ibidem, p. 257

- ⁴⁹ Féjer, Cod. dipl. s ispravkom dr. Györffy-a
⁵⁰ Dr Györffy, o. c.
⁵¹ Osječki zbornik II i III p. 49.
 Mažuran, o. c. p. 78

NEUE MOMENTE IN DER GESCHICHTE OSIJEKS

Alle bisherigen geschichtlichen Darstellungen des mittelalterlichen Osijek beginnen mit der Urkunde des Königs Emerik aus dem Jahre 1196, wo zum ersten Mal der Name der Stadt Osijek erscheint und zwar in der latinisierten Form Essek (»in foro Ezeek et in omnibus portubus eorum...«).

Ein Dokument, in welchem in einem früheren Zeitraum diese Stadt genannt wäre, ist bisher nicht bekannt.

Der ungarische Historiker Dr. György Györffy führt in seinem Werke *ÁRPÁD-KORI MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETI FÖLDRAJZA* (Budapest, 1963.) ein Reisebuch nach Jerusalem eines unbekanntes Autors aus den Jahren 1030 bis 1043 an, in welchem von einer Ortschaft gesprochen wird, die nach der Meinung Dr. Györffys für den Anfang der Stadt Osijek angesehen werden dürfte (»vicum ubi est habundantia panis«).

Demnach wäre dann der Zeitraum der bekannten Vergangenheit dieser Stadt um 150 Jahre zurückgerückt.

An der wichtigsten Übergangsstelle über die Drau gelegen, die besonders während der Kreuzzüge von grosser Bedeutung war, dürfte sich diese Siedlung zu einem bedeutenden Handelsknotenpunkt entwickelt haben.

Des regen Verkehrs wegen wurde hier eine zweite Fähre über die Drau errichtet und der Ertrag seit 1339 von den Feudalherren von Belje und dem Gaugrafen der Baranya eingehoben. Das ist ebenfalls eine neue Angabe, denn bisher war nur eine Fähre bekannt, deren Nutzniesser der Zisterziter-Orden aus der Abtei Zikador war.